

Journalistik eller information? Frilansjournalisters etiska gränsdragningar

Paper presenterat vid Nordmedia09 i Karlstad 13-15 augusti 2009

Martina Ladendorf, Luleå tekniska universitet

Martina.Ladendorf@ltu.se

Work in progress

Abstract

Title: Journalism or information? The ethical boundary settings of freelance journalists

Freelance journalists constitute a flexible workforce for contemporary media companies. This paper analyzes ten working life interviews with freelance journalists from Norrbotten, the northernmost county of Sweden. It focuses on the informant's ethical considerations concerning information work. Previous research mainly focuses on other forms of ethical considerations. My results show that there is a tendency among the freelancers to take on non-journalism assignments, with nine out of ten informants telling about experiences of information work. The discussions about information work are analyzed using discourse theory and narrative theory. The ethics expressed by the freelancers are individual ethics, rather than professional principles. Informant's main concern are their own credibility and integrity, and boundaries are set up to maintain these. Boundaries however seem to be under negotiation, and personal survival for their business in some cases override ethical considerations. According to my own analysis, the purpose of these boundary settings is to maintain the journalist's biographical narrative and self-identity as a stand-up person, who is critical to those in power and has principles and integrity. These are characteristics commonly associated with journalist professional identity.

Introduktion

Vid en fikapaus på min arbetsplats berättade en av lärarna på utbildningsprogrammen för journalister, radio- och TV-producenter om en frilansjournalist i trakten som efter en anställning på en lokaltidning arbetat med information för ett stort företag, och som sedan gått över till att arbeta med journalistiska reportage och artiklar. Kontentan av resonemanget var att denna journalist kontaminerats genom beröringen med informationsarbetet, och att det låg något oetiskt i att han så att säga gått tillbaka till journalistiken efter detta. Detta resonemang anknyter till en journalistikdiskurs som bestämmer och avgränsar vad journalistik är och vad som är acceptabelt och inte acceptabelt för en journalist. Enligt denna diskurs kan en journalists trovärdighet skadas då journalisten lämnar det rent journalistiska arbetet och ägnar sig åt informationsarbete eller – ännu värre – reklam. I uttalandet ligger enligt min mening implicit att journalistiken för det första särskiljs ifrån och för det andra tillmäts ett högre värde än information, PR och reklam, vilket inom ämnet medie- och kommunikationsvetenskap ofta benämns som planerad eller strategisk kommunikation. Denna artikel ämnar analysera tio frilansjournalisters etiska gränsdragningar vad gäller informationsuppdrag, och hur de resonerar kring uppdrag de tar och/eller kan tänka sig att ta. Ett citat ur mitt eget intervjumaterial exemplifierar en normativ journalistikdiskurs som till viss del utmanas av dessa frilansjournalister och, anser jag, mediebranschens utveckling.ⁱ

IP7: Men nu är det många journalister som, och det har väl att göra med att det är lite bättre betalt, men de har lämnat journalistiken.

I: De har lämnat journalistiken?

IP: Jajamänsan, och blivit informationsdirektörer. [Jaha!] NN han för [myndighet] och XX blev för [annan myndighet], och sådana saker. Men att se dem idag, det är ju inte de rebeller jag såg en gång i tiden, de går där i kostym och vit skjorta och slips och hejsan, och så vidare. Och nästan när de ser mig så... de vet att jag fortfarande är journalist och kan komma med den där frågan. Utan det är ju så de är ju *köpta* [Mm] för att hantera pressen, då är man köpt av, för pressen är ju farlig. Det finns ju till och med journalister idag som är ute och har såna mediaträningar, de far runt med makthavare och direktörer för att de ska klara sig från kritisk granskning från pressen [Mm] vilket jag inte kan förstå hur man kan som *journalist* låna sig till sådant, att liksom understödja korruption som jag ser det [skratt] för det är vad det handlar om, att göra detta.

Denna normativa diskurs blir dock paradoxal när den möter dagens arbetsvillkor för journalister. Medieforskare talar om hård marknadsanpassning och ekonomistyrning (se t.ex. Murdoch & Wasko 2007, Nygren 2008) inom publicistiska medieföretag. Många journalister är idag tillfälligt anställda eller arbetar som frilansare, och måste därmed ofta vara beredda att ta de jobb de kan få.

Disposition

I denna rapport kommer jag först att diskutera begreppen etik och professionsprinciper, för att sedan diskutera de yrkesetiska reglerna. Sedan redovisas undersökningens materialinsamling och urval, min förståelse och forskarposition samt analysstrategi. Därefter görs en kortare genomgång av relevant tidigare forskning. Efter detta följer ett stycke om journalisten som egen företagare, och den rollkonflikt som kan uppstå i och med detta. Detta för att skapa en bakgrund för frilansjournalisternas etiska diskussioner kring de informationsuppdrag de tar. Efter detta följer den huvudsakliga analysen av informanternas etiska gränsdragningar mellan information och reklam, samt hur de resonerar kring olika uppdrag. Jag diskuterar också vändpunkter i informanternas liv som illustrerar etiska ställningstaganden, samt hur vissa av frilansarna menar att informationsuppdrag lett till fördjupning och ökad kunskap. Sedan följer av avslutande diskussion, där några konsekvenser av min analys diskuteras.

Etiska gränsdragningar mellan journalistik och informationsarbete

Ordet etik kommer från grekiskans *ethos*, vilket känns igen från retoriken och betyder karaktär, sedvanor eller uppträdande. I dagligt tal betyder ordet etik ”vetenskapen om gott och ont, sedelära” (SAOL). Man kan skilja mellan en personlig etik i det vardagliga livet, och en professionell etik. Den senare bildar ofta principer för professionsutövande (Bivins 2004: 21). De principer som svenska journalister förväntas följa är nedskrivna av Svenska Journalistförbundet i *Spelregler för press, radio, TV* (SJF). Här nämns inget specifikt om informationsarbete kontra journalistik, men det som ligger närmast den diskussion jag här vill föra är reglerna om

journalistens integritet, t.ex. formuleringen: ”Acceptera inte *uppdrag*, inbjudan, gåva, gratisresa eller annan förmån - och ingå inte avtal eller andra förbindelser - som kan misstänkliggöra Din ställning som fri och självständig journalist. (min kurs.)” Det är dock öppet för tolkning vad som kan misstänkliggöra ställningen som fri och självständig journalist. I informationen om vad som krävs för att bli medlem i fackförbundet blir det hela mer konkret:

För att bli medlem i Journalistförbundet krävs det att du är anställd eller frilans med i huvudsak journalistiska arbetsuppgifter. □ □ Med detta menas självständigt framställande, urval, bedömning eller bearbetning av redaktionellt material för massmediers räkning eller andra journalistiska arbetsuppgifter. Dit räknas fotograferande, skrivande och/eller redigerande medarbetare, aspirant och fotoelev, tecknare, korrekturläsare, telefonmottagare, bildredaktör, arkivmedarbetare, researchmedarbetare, layoutmedarbetare och layoutelev, redaktionell arbetsledare, reporter och/eller producent i radio/TV samt fotograf och redigerare vid TV. (SJF, Bli medlem)

Här nämns ingenting om informationsarbete, och det är journalistiska arbetsuppgifter som betonas. Det tycks därmed inte möjligt att gå med om man i huvudsak arbetar inom information. Lite längre ner står det också vad som krävs för att en frilansjournalist ska kunna bli medlem:

För att bli frilansmedlem ska följande uppfyllas: □ - du ska huvudsakligen arbeta som journalist
□ - din inkomst ska vara i genomsnitt 7800:- i månaden □ - du ska kunna styrka att du haft den inkomsten som frilansjournalist i minst fyra månader. (SJF, Bli medlem)

Enligt uppgift från en av mina intervjupersoner är det 50 procents arbete med journalistik som krävs, men har man väl kommit in i förbundet blir man inte utslängd. Detta menar intervjupersonen är paradoxalt då han ofta arbetar huvudsakligen med saker som kan betecknas som information snarare än reklam. SJF är dock mera liberala än det norska journalistförbundet (NJ) som 1997 kastade ut informationsarbetare i vad som kallats en ”etisk rensning” (Ottosen 2004: 2007-219). Detta eftersom informatörerna sågs som motpart till journalisterna. Det är dock viktigt att påpeka att vilka man tillåter att bli medlemmar också är en ekonomisk fråga för fackförbundet. Fackförbundens regler visar att det är kontroversiellt när en journalist ägnar sig åt informationsarbete, trots att detta idag verkar vara vanligt då nio av tio av

de jag intervjuat gjort det, i mycket liten eller större skala. Medieföretagens system med ”utlasningar” tycks också göra att yngre journalister varvar journalistiskt arbete med informationsarbete.ⁱⁱ

Materialinsamling

Min materialinsamling är inspirerad av grundad teori (Glaser & Strauss 1967/2008). Jag hade ett öppet förhållningssätt under den första intervjun, och reviderade min intervjuguide efter de teman som kom upp i den. Teman som kom upp var bland annat relationen mellan journalist och fotograf och mellan frilansjournalist och redaktör. De teman som kom upp i intervjuerna har sedan styrt min analys. Jag har först efter genomförandet av intervjuerna läst in mig på tidigare forskning om journalistik, något som ännu pågår. Jag har valt att kalla min materialinsamlingsmetod för (arbets)livsberättelseintervjuer, då den första frågan till informanterna löd: *Berätta om ditt liv, med fokus på din yrkesroll!* Intervjuerna, som varade mellan en halvtimme och tre timmar (men vanligtvis var de två timmar långa) följer samma mönster och börjar med valet som ledde till journaliststudier och ibland också arbetslivet innan detta, studierna, anställningen som journalist samt valet att bli egen företagare och det fortsatta yrkeslivet efter det. Intervjuerna berörde även privatliv med eventuella barn och make/a/sambo. Metodologiskt ansluter jag mig till livsberättelseintervjun (se t.ex. Maynes, Pierce & Laslett 2008 eller Atkinson 1998) och narrativ metod (Johansson 2005), där den personliga berättelsen står i fokus. Detta är en metod som ofta används för att knyta samman det subjektiva med det strukturella (Maynes, Pierce & Laslett 2008) och den är därmed lämpad för att få en ökad förståelse för individuella frilansjournalisters arbetssituation och personliga livsval, men även deras position på arbetsmarknaden och i samhället som helhet.

Mitt urval av intervjupersoner, tio verksamma frilansjournalister i Norrbotten, har styrts av vissa kriterier. De ska försörja sig på frilansuppdrag, de kan dock tidvis ha haft tidsbegränsade deltidsanställningar inom medie- eller informationsbranscherna eller närliggande bransch, och de ska vara bosatta i Norrbottens län. Journalisterna var mellan 43 och 61 år, fyra kvinnor och sex män.ⁱⁱⁱ

Norrbotten är Sveriges nordligaste län och befinner sig i mångt och mycket i medieskugga. Just avlägsenheten till mediecentrum i Sverige, dvs. storstäderna och Mellansverige gör dock att länet kan ses som exotiskt och därmed intressant för rikstäckande medier. Det har visat sig att den geografiska belägenheten, som även är förenad med stora avstånd mellan orter, är en av de viktigaste konkurrensfördelarna för de av Norrbottens frilansjournalister som tar sina uppdrag från rikstäckande medier. Vissa av dem är dock kritiska till den stereotypa och exotiserande bild som medierna ger av länet. Även det perifera Norrbotten har dock ett mediecentrum, vilket är Luleå med SVT, SR, TV4 samt två av de största tidningarna i länet, *Norrbottnen* och *Norrländska socialdemokraten*. Huvuddelen av de intervjuade journalisterna är boende i Luleå, men även Piteå, en mindre ort vid Norrlandskusten, samt inlandet är representerade.

Intervjuerna har transkriberats ordagrant (förutom intervju nummer sex vilken jag pga. tekniska problem vid intervjutillfället enbart gjorde ett femsidigt sammandrag på) vilket har gett ett rikt och fylligt material. Jag har frågat samtliga intervjupersoner om de ville ta del av den transkriberade intervjun, vilket vissa av dem tackat ja till, och några av dem har kommit med förtydliganden och rättelser, vilka jag tagit med i förekommande citat. De citat som finns med i denna artikel har redigerats varsamt, mest med hänsyn till anonymitetskravet. Jag har valt att inte ange uppdragsgivare eller publikationer som skulle göra det lätt att identifiera informanterna. Jag kommer att återkoppla resultaten med intervjupersonerna. Forskningsetiskt är mitt område svårnavigerat när det kommer till anonymitetskravet, då frilansjournalisterna är få i Norrbotten och alla känner alla i branschen. För att bevara anonymitet så långt det är möjligt kommer jag inte att ange ålder, bostadsort etc. i denna artikel, och jag kommer även att anonymisera vissa fakta.

Förförståelse och forskarposition

Min ämnestillhörighet är medie- och kommunikationsvetenskap och jag har tidigare valt att fördjupa mig i traditionerna cultural studies, populärkulturforskning och feministisk teori. Jag är inte journalist och har därmed inte den samhörigheten med intervjupersonerna. Detta kan kanske göra att jag ser andra saker än de forskare som

själva är, eller har varit, journalister, men att jag samtidigt kanske missar andra intressanta teman. Även i Norrbotten är jag en outsider, då jag nyligen flyttat till länet efter boende i Stockholm, Malmö och Falun. Jag betecknas därmed av norrbottningar som ”sörlänning”. Min förståelse av Norrbotten är att länet är traditionellt, och att rötter och släktskap är viktigare här än i många andra delar av landet. Pite- eller Lulebo är inte något man kan bli utan något man föds till. Även om personen gått större delen av skolgången i Luleå betecknar en av informanterna sig fortfarande som ”hälsing”.^{iv} Det lokala tycks ha större betydelse och skapa starkare band än det regionala, att vara norrbottning betyder mindre än att vara t.ex. Kirunabo eller Pitebo. Det finns även en konflikt mellan Norrlands kust och inland, där kustborna av inlandborna enligt en informant ses som lite högfärdiga. Min forskarposition blir någon som ser utifrån, men som försöker förstå och analysera det den ser. Vidare är mitt mål att rikta en sociologisk blick på det undersökta fenomenet, mitt fokus ligger i detta skede inte främst på journalistikens innehåll och utveckling, utan på de individuella journalisternas resonemang för att via dessa tolka den journalistiska kulturen eller det nutida journalistiska fältet.

Analysstrategi

I arbetet med denna rapport har jag gjort en avgränsning då jag enbart fokuserar på frilansjournalisternas etik och gränsdragningar när jag analyserar ett material som innehåller så mycket mer. Som jag visade inledningsvis menar jag att det förekommer en diskurs om vad journalistik är samt journalistiska ideal och arbetsetik. Detta hänger samman med förståelsen av journalistikens uppdrag. Därmed blir diskursanalysen lämplig för att tolka materialet. Med diskursanalys menar jag synsättet att människor ständigt förhåller sig till, positionerar sig genom eller emot en rad diskurser. Informanternas uttalanden ses här som uttryck för existerande diskurser snarare än enbart individuella ställningstaganden och åsikter. Vidare ser jag journalistiken som en specifik diskursordning (Foucault 1993) där det finns särskilda föreställningar, och där vissa saker ses som rätt och andra som fel. Jag menar även att diskursordningar som journalistiken befinner sig i förändring och kan se olika ut i olika kontexter. Jag är även inspirerad av narrativ teori (Johansson 2005) som jag främst använder mig av i min analys av frilansjournalisternas berättelser om etiska ställningstaganden som

diskuteras under rubriken ”Den personliga etikens konsekvenser”. Sociologen Anthony Giddens (1991) menar att individen i det senmoderna samhället är beroende av ett koherent biografiskt narrativ, dvs. en sammanhängande berättelse om jaget. Jag menar att frilansjournalisternas etiska resonemang är just ett sådant narrativ, som är kopplat till den journalistiska yrkesidentiteten. Enligt Ekström & Nohrstedt (1996: 29ff) är Giddens struktureringsteori som fogar samman makro- och mikroperspektivet fruktbar för att analysera nyhetsjournalistikens villkor. Struktureringsteorin (Giddens 1984/2008) lämpar sig även för analyser av livsberättelsekaraktär, då även dessa kopplar samman det subjektiva (agens) med den strukturella nivån. Enligt Giddens (1991) är individer idag reflexiva i hög grad, och funderar ständigt över frågan: Hur ska jag leva? Människor funderar ständigt på vad de gör och varför de gör som de gör, vilket har diskursiva aspekter, kopplat till mänsklig kunskap. Om man frågar människor om vad de gör kan de redogöra för detta och göra diskursiva tolkningar. De val som görs är därmed kopplade till livsstilar, vilket i hög grad är relevant när det gäller frilansjournalister.

I min framställning kommer jag att redovisa många citat och även utgå från dessa i min analys. Här tas ofta mina egna frågor och kommentarer med, så att rapporten ska bli genomskinligt och läsaren själv ska kunna ta ställning till slutsatserna. Överst i citaten har jag angett t.ex. IP5, med detta menas att denna intervju var nummer fem i ordningen. Detta papper innebär en första bearbetning av materialet, samtidigt som jag fortfarande befinner mig i materialinsamlingsfasen, och därmed har jag bevarat karaktären av (sorterad och utvald) rådata.

Journalistisk etik och journalistiska ideal i tidigare forskning

I den svenska journalistikforskningen har det gjorts några studier kring journalistisk etik (se t.ex. Ekström & Nohrstedt 1996 samt Orre 2001), men mestadels handlar de etiska diskussionerna om journalisternas förhållande till informationslämnare och dem de rapporterar om, t.ex. beslut om namnpubliceringar (Börjesson 2007) eller liknande. De etiska gränsdragningar jag här är intresserad av är dem mellan området journalistik och information, en gränsdragning som ibland inte är helt enkel (Ottosen 2004: 207ff), vilket några av studierna kommer in på. I mitt intervju-material är det i

huvudsak dessa gränsdragningar som diskuteras, då detta verkar vara ett återkommande beslut som frilansjournalisterna ställs inför.

Inger Orre har i sin avhandling (2001) genomfört gruppsamtal med journalister som var minst 40 år gamla, i dessa grupper förekom både anställda journalister och frilansar (symptomatiskt nog ökade andelen frilansar under undersökningens gång, från fem till sju av de totalt sjutton reportrarna). Orre diskuterar frilansjournalistens dilemma på ett sätt som jag menar överensstämmer med mina egna data:

En frilans måste förhandla med en uppdragsgivare för att få sina arbeten publicerade. Och om ersättning för dem. Hennes ställning är på många vis osäker. Å andra sidan kan hon inte beordras att utföra arbetsuppgifter. Hon har frihet men knappast trygghet. (Orre 2001: 185)

Vissa av Orres informanter har tagit informationsuppdrag, vilket några i grupperna tycker är okej och andra kritiserar. Något som också diskuterats är olika typer av bilagor (bostad, bil etc.) i tidningar för att öka antalet annonser. Detta anser intervjupersonerna inte hade accepterats av journalisterna på 1970-talet, vilket antyder att det idag är en hårdare marknadsanpassning. En av journalisterna, som har eget företag, kallar sig numera producent för att utan etiska dilemman kunna göra reklamknäck, arbeta med information etc. eftersom han behöver pengar. En annan journalist menar att det är viktigt att veta var gränserna går, mellan journalist och informatör, för att göra det tydligt vem man talar för. Det visar sig dock att dessa gränsdragningar ofta är luddiga. Även medieträningar diskuteras, och vissa anser att detta innebär ”en förändrad syn på uppdraget” (Orre 2001: 134), och en sammanblandning av granskande journalistik och makthavare. Journalistens integritet befinner sig här i farozonen. Den journalist som är mest öppen för informationsjobb menar att han hellre följer sitt eget samvete än journalistkårens konventioner (141), något som har stora likheter med resonemangen hos mina informanter.

Det finns en hel del forskning kring journalistiska ideal, både vad gäller journalisternas egna ideal (se t.ex. Melin-Higgins 1996, Löfgren Nilsson 1999: 91ff), samt journalistiska idealtyper (Thurén 1988, Ekström & Nohrstedt 1996: 127ff). Inger Orre (2001) kritiserar dock i sin avhandling dessa idealtyper och menar att de i samtliga fall utgör nidbilder, som journalister själva inte kan känna igen sig i, och

menar att de är ett tecken på forskarnas distansering. Hon menar att det i viss forskning finns en normativ diskurs, där forskarna söker sätta sig till doms över journalistiken och t.ex. efterlysa regelverk för att få den mer etisk. Detta är inget som jag kommer att göra i denna studie, utan istället att försöka förstå och analysera journalisternas egna resonemang och gränsdragningar. Frilansjournalisterna befinner sig på en marknad och denna marknad är i hög grad köparens eller uppdragsgivarens marknad, vilket kan ses i intervjumaterialet.

Ekström & Nohrstedt (1996: 16ff) skiljer i sin studie mellan etiska ideal och journalistisk praktik, eller handlingsetik. De förstnämnda är normativa uppfattningar som t.ex. de som kommer till uttryck i *Spelregler för press, radio och TV* och som är förankrade i olika ideologier. De senare är det som journalister faktiskt gör, vilket är kontextuellt bestämt. De journalister jag intervjuat utgår, till skillnad från de journalister som ingår i Ekström & Nohrstedts studie, från frilansstillvarons kontext. Detta innebär troligtvis andra typer av etiska ställningstaganden än dem som är aktuella för anställda journalister.

Journalisten som företagare

När en journalist bestämmer sig för att frilansa görs detta ofta i form av ett eget företag eller enskild firma. En av informanterna frilansade en tid utan att ha egen firma, men betecknades ändå av Arbetsförmedlingen som frilansare. Företaget tycks därmed vara den enda giltiga formen att bedriva frilansverksamhet på. Rollen som journalist och rollen som företagare befinner sig dock på många sätt i ett motsatsförhållande till varandra.

Några, men inte alla, intervjupersoner diskuterar rollen som företagare. Vad händer med journalisten som professionell när hon väljer att starta eget företag? De som inte diskuterar företagarrollen djupare ser den som oproblematiserad och mer som en ekonomisk aspekt av jobbet. Problemet blir då enbart osäkerhet vad gäller framtid och pengar, något som ligger utanför fokus för denna artikel.

Intervjuperson nummer sex tycker allmänt att frilansjournalister är för dåliga företagare, de ser sig som anställda och vill jobba fackligt. Då blir man oprofessionell som frilansare, eftersom man fortfarande tänker som en anställd, menar han.

Intervjupersonen menar vidare att många frilansare idag är beroende av en annans inkomst, t.ex. kvinnor som försörjs av sina män eller har extrajobb inom vården, som bibliotekarie eller dylikt. De är inte drivna företagare. Man måste bestämma sig för att bli företagare, menar denna intervjuperson, och fortsätter med att säga att många frilansare inte har någon identitet som *företagare* utan ser sig som *frilansare*. Detta representerar olika typer av journalister, enligt intervjupersonen. Jag ser många likheter i resonemangen hos denna intervjuperson och intervjuperson nummer 5, som diskuterar problematiken i journalistroll kontra företagarrull:

IP5: För det man *kan* är ju ofta journalistiken eller skomakeriet eller vad det är man gör, men man kanske inte är entreprenören i första hand. Och då har man ju nästan uppfostrats med att om jag går på en affär och köper en Coca Cola-flaska för fem kronor och så gör jag ett bord och ställer mig på stan och säljer dem för tio, att det nästan är olagligt det är moraliskt förkastligt att [Jaha!] vadå du har ju köpt dem för fem då ska du nästan sälja dem till kompiserna för fyra för du har ju dina fingeravtryck på dem så att säga. Alltså åtminstone vi har ingen entreprenörs eller vi är ingen entreprenörssläkt, ingen företagardimension, ingen mamma eller pappa eller farbror som är företagare, så att jag är nog lite uppfostrad i att det är nästan lite fult att ha liksom och tjäna pengar på. På att sälja saker.

I: Men hur löser du det då? [skrattar]

IP: Jamen, det är ju det man får kämpa, det är ju det man får jobba med. Alltså från det att jag startade ett företag, kompetensutvecklingen för *mig* har ju inte varit så mycket journalistiken. [--] Men jag menar den stora utmaningen är ju att lära sig tänka affärsmissigt och göra affärsmissiga beslut och så, och inte va så principfast.

I: Hur då, principfast?

IP: Ja jag vet inte vad jag ska säga, men alltså jo men jag tycker att attityden åtminstone för ett tag sen i Journalistförbundet har varit sånt att frilansare det är någon slags misslyckade anställda eller så här [skratt] de som inte fick jobb, att man nästan har en anställningsrelation gentemot sina uppdragsgivare. Det klagas ju mycket på att det är så låga ersättningar, alltså tidningarna "betalar så dåligt" [Mm] sägs det ju ofta [Mm] men det tycker jag är ett konstigt perspektiv. Fel, det är inte tidningarna som betalar för dåligt. Det finns, ingen är tvingad att sälja en artikel till för lågt pris till någon [Mm] utan då är det ju någon, vad är det, kan man säga att det finns en viss överretablering på vissa områden som gör att priserna pressar neråt. Men jag behöver inte sälja en enda artikel till för lågt pris till någon, utan det är ju jag själv som bestämmer vad jag säljer och är priset för lågt då kan jag ju strunta i att sälja helt enkelt. [Mm] Så det är det jag menar att det kan bli ett perspektivfel, som att klaga på tidningarna på att de betalar för dåligt.

Det denna intervjuperson betonar är att när journalisten blir företagare måste hon ta ett eget ansvar och göra egna val. Hon är nu en jämlike till uppdragsgivaren, i stället för som tidigare en underordnad anställd. Tidigare i citatet blir det synligt att entreprenörskap och affärsmannaskap av många ses som förkastligt och att detta kan innebära en kris i den egna självbilden för journalisten. Denna antiföretagardiskurs har dock givit upphov till en motdiskurs som idag blivit alltmer dominerande, entreprenörskapsdiskursen. Denna diskurs betonar individens egna ansvar, och framställer det individuella handlandet som källa till framgång, och kan politiskt främst kopplas samman med neoliberalismen. Detta är en diskurs som frilansjournalisterna t.ex. kommer i kontakt med via företagskuvöser och andra åtgärder för ökat företagande. Företagarrollen och den journalistiska yrkesrollen kan dock på många sätt kollidera med varandra, vilket nästa citat visar:

IP3: Sen har det väl legat lite grann i att journalister har sett negativt på nåt sätt på företagande, företagare, företagsledare, de stora, som de egentligen ska granska, ska de bli en företagare själva då, plötsligt? Jaa, idag kanske man måste bli det. [Mm] Förr var ju hela världen uppdelad i en brukssamhällsstruktur, där det fanns då prästen och kyrkoherden och direktören och kommunpampen då, och sen var det då journalister som granskade de här. [Mm] Men idag kanske man själv måste vara en jämställd motpart som företagare till andra företagare. Jag tycker det har varit ett stöd för mig att jag känt mig som en jämställd motpart, vilken människa jag än har intervjuat, helt enkelt.

Samtidigt som entreprenörskapsdiskursen är ett viktigt medel i samhällets och arbetsgivarnas behov att slippa ta ansvar för individer, kan den också vara frigörande för frilansjournalisterna själva. Det kan ses i citatet ovan, där informanten tycker att han har ett stöd i att vara företagare, då detta gör att han ser sig som en jämlike till andra företagare. Ett återkommande uttryck i intervjuerna är ”fri människa”, att vara egen journalistföretagare är att vara fri. Det är dock viktigt att påpeka att det enbart är den starka som överlever i detta hårdnande samhällsklimat. Och ett av prisen de betalar är oro och osäkerhet, inte minst när det gäller ekonomin.

Frilansjournalisternas resonemang om uppdrag inom information

Av de tio intervjupersonerna berättar alla utom en att de tagit uppdrag inom området information. Några har gjort det i liten omfattning, och det informationsarbete de sysslat med har varit projekt inom myndigheter, medan andra t.ex. varit informationschefer på företag och andra regelbundet arbetat med så kallade företagstidningar och åter andra skrivit ren reklamtext. Det senare hörde dock till undantagen och de två personer som skrivit reklamtexter framhöll att produkterna var icke-kontroversiella eller till och med behjärtansvärda. En typ av uppdrag som är vanligt är att dokumentera konferenser och dylikt åt organisationer, offentlig verksamhet eller företag, något en av informanterna betecknar som ”brödfödejobb”. Vissa tar även på sig uppdrag som moderator eller konferencier. En av frilansarna berättade om att han ibland blir kontaktad av lobbygrupper, som vill att han ska placera skraddarsytt redaktionellt material i olika publikationer, utan att dessa vet om att detta material är köpt och beställt av en lobbygrupp. Detta sker återkommande inför politiska val. Frilansaren tackar konsekvent nej till dessa uppdrag då han ser dem som etiskt klandervärda, men påpekar att dessa jobb alltid blir utförda av någon annan, mindre nogräknad journalist.

Intervjupersonerna skiljer mellan information och PR. Det sistnämnda reagerade en person starkt mot då jag nämnde, vilket antyder att ordet information konnoterar saklighet medan PR (Public Relations) ses som mer etiskt klandervärdt för en journalist att befatta sig med.^v Jag aktade mig därefter för att använda ordet PR i mina intervjuer. I intervjuerna framkom att det ses som kontroversiellt för en frilansjournalist att ta informationsuppdrag, men att de enskilda journalisterna menade att de utan att skada sin integritet kunde ta dessa uppdrag om de samtidigt gjorde vissa gränsdragningar. Dessa gränsdragningar har stora likheter med varandra, men skiljer sig också åt i vissa fall. För att först illustrera skillnaden mellan journalistik och information, och hur informanterna överlag ser på det, visar jag följande citat:

I: Jag tänkte också fråga det här med, du var inne på det förut, det här med informationsjobb, broschyrer och olika såna saker och sen att det inte sågs som riktig journalistik av vissa och så där va.

IP10: Det är ju inte riktig journalistik. Det är ju, jag menar journalistik är journalistik, information är journalistik modifierat med lite, man har ett riktat syfte, reklam är reklam [Mm] då skiter man i om, då kan man utelämna all negativ information om man vill [Ja] man behöver inte förhålla sig sakligt till ämnet. Information ligger ju liksom mitt emellan där att man ska försöka va så saklig som möjligt. Man kan ta den här kommunala utvecklingstidskriften, det är ju en slags info-journalistik där... det är journalistiskt gjort de enskilda grejerna, åtminstone i huvudsak, men ämnesvalet är ju sådant att vi plockar inte upp. Till exempel så rapporterar vi mycket om när det har varit ökning av antalet passagerare på flyget eller när arbetslösheten sjunker stadigt. Nu kanske vi inte ens rapporterar om det för nu ökar arbetslösheten, nu sjunker antalet passagerare [Ja, ja] så man kan säga, däri ligger ju en skillnad, som journalist rapporterar jag ju både och. I de här sammanhanget, den kommunala utvecklingstidskriften till exempel, rapporterar vi företrädesvis om goda nyheter, inte enbart men företrädesvis, i reklamen *bara* de goda nyheterna. Gärna skala av nyanserna också. Så visst finns det en skillnad. Det tycker jag, eftersom jag gjort så många olika grejer så tycker jag att det är inga problem att ställa om så där.

Information ses här som en medelväg mellan journalistik (kritisk granskning, rapportering om negativa händelser) och reklam (osaklig, överdriven information). Citatet avslutas med att informanten framhåller sin kompetens och erfarenhet, som gör att han kan avgöra vad som är vad och ställa om mellan de skilda genrerna, eller typerna av kommunikation. För att reda ut skillnaden mellan de olika rollerna som journalist och informatör visar jag ett citat av en person som tidigare arbetat som informatör på ett storföretag, efter långvarigt arbete på en lokaltidning, som här resonerar kring skillnader i yrkesrollen som journalist och informatör.

IP3: Och sen så gräver vi ju fram obekväma uppgifter då, förstås. Det blir inte så mycket som informatör. När man är informatör då har man en kluven roll då jämfört med journalist, som journalist är man ju oerhört, nyhetsreporter då var jag oerhört sugen på att få veta hur går det till vad finns det bakom, vad är sanningen, vad säger de, hur tänker de där? Som informatör då sitter man själv med i styrelserum, plötsligt vet man allt [Ja] och förstår väldigt mycket men kan inte berätta mer än det allra viktigaste. [---] Och sen är det ju ofta en ängslan, en rädsla från ledningen, jag tror att man skulle, från industriföretagen, vara mer öppen, egentligen, [Jo] än vad man är. Och en journalist som är informatör kanske försöker berätta det där för ledningen, men de är så ängsliga att de törs aldrig ta steget, men ibland så kanske man, en bra informatör berättar så att det är på gränsen till vad ledningen kan acceptera [skratt] kanske lite till så att de blir lite upprörda, men då tror jag att man lyckas, för då har man också journalisternas förtroende, för de vet att jag vet och det jag säger det är sanningen, men det är inte hela sanningen. Som journalist så skriver jag det jag tror att jag vet och det är sant att jag tror det jag skriver, men det är inte säkert att det är sanningen. [Nä] Det är en viss skillnad däremellan.

I citatet blir det tydligt att journalisterna och informatörerna ses som motparter, men med en ömsesidig respekt. Informatören blir en slags förmedlare mellan medierna och företagsledningen, som är rädda för att berätta för mycket. Något som också kan ses i citatet är att en bra informatör har journalisternas förtroende. Det är bra om företagsledningen blir lite upprörda, informatören har här en förmedlande roll också på så sätt att hon lär företagsledningen hur de ska hantera medierna, genom att berätta sanningen. Det finns dock en skillnad mellan att arbeta åt ett företag och att bevaka det, vilket har gjort att intervjupersonen har fått dra en gräns mellan informatörsrollen och reporterrollen:

IP3: [Bransch] har jag blivit så insyltat i så jag har dragit en gräns, det kan vi prata lite grann om [skratt] den här gränslinjen mellan att vara informatör och journalist. [Ja] Den fungerade för mig med [journalistisk produkt] genom att jag satte en rågång mellan allt som rör [företag] och övrig journalistik. [Mm] Det skrev jag absolut inte en rad i [tidningen] om, det får eran reporter göra, därför att när det gäller [företaget] är jag [företagets] talesman. [Mm] Och allt jag säger om [företaget] det är för [företaget]. [Ja]. Men all annan journalistik den är jag helt fri att vara undersökande murvel. Så att då är jag murvel. Och de här två rollerna de gick att förena genom den här rågången, jag satte en klar gräns [Mm] att det här är [företagets] intresseområde. Dem skriver jag inte om alls i [tidningen]. [Mm] Om ni på [tidningen] frågar mig någonting så tipsar jag inte [Nä] utan jag säger: försöker ni mjölka mig så är det bara sånt, får ni bara veta sånt som [företaget] står för.

I: Ja. För annars hade du tappat din lojalitet [Mm] med [företaget], då hade de sett att jamen han säljer ut våra hemligheter, alltså det är ju det helt olika uppdrag som...

IP: Fast nu har de inte så mycket hemligheter där så att...

I: Jamen ändå om, det kan ju vara vad som helst det kan ju va nåt som sätter dem i negativ...

IP: Men jag vill inte slarva med den där gränslinjen [Nä] det var en integritetsfråga för mig. Att jag ska va hundra procent trovärdig som [företagets] talesperson och hundra procent trovärdig som murvel [Ja] inom andra sammanhang.

Journalisten menar här att han kan behålla sin integritet som journalist, men även sin trovärdighet som talesman och informatör, genom att sätta upp en gräns, en *rågång* mellan arbetet som informatör, som tillägnades storföretaget, och rollen som murvel, i vilken han var fri att arbeta som undersökande journalist. De tre citaten visar på en annan syn än den journalistikdiskurs som jag redovisade i början av denna rapport, där rollerna som informatör och journalist inte kunde innehas av samma person. Enligt denna diskurs har journalisten som blivit informatör bytt sida, och är inte

längre trovärdig som journalist. Frilansjournalisternas uttalanden visar att de tycker att det är viktigt att upprätthålla gränserna mellan områdena, men att det samtidigt är möjligt att navigera mellan olika uppdrag utan att förlora sin integritet. Detta antyder att en personlig etik har ersatt en professionsetik, något som även kan ses i Inger Orres (2001: 146) forskningsresultat.

Två av journalisterna berättar om att de fått i uppdrag där de skriver en redaktionell artikel om ett företag för att detta företag köpt annonsplats i tidningen, något som betecknas som oetiskt enligt SJF:s spelregler.

IP7: Ja, textreklam gillar vi inte men det har ändå gränsat till detta. Då har jag fått välja mellan etiken och ekonomin, då måste jag välja ekonomin. Jag har gjort även kan du göra någonting åt dem för de har köpt en av oss. Jo då, men bara jag får göra det journalistiskt, för alltid hittar man någonting i företaget.

I: Du menar tidningarna säger att nu köper de annonsplats för en gräsklippare, skriv om gräsklipparen?

IP: Ja, jo precis, alltså då var de annonstidningar, om företaget kanske, ja, det har hänt att jag gjort det men då har jag tagit bra betalt.

IP9: Jo, och så har jag skrivit för någon typ annonstidning här uppe som fanns ett tag och där var det företagare som köpte artiklar av hon som ägde den här annonstidningen och sen köpte hon tjänsten av mig. Så jag intervjuade, och då blir det ju, det är ju inget negativt skrivet då utan det är ju presentera företaget och så där. Men samtidigt kände jag att de artiklarna är ganska snarlika dem jag skriver i lokaltidningen för där handlar det också om en presentation, men där kan man ju se det som att man sålde ut sig till de kommersiella krafterna på nåt vis, marknadskrafterna, men samtidigt så, pengar är pengar alltså. Det är ju det man överlever på.

Tilläggas bör att dessa båda journalister enligt min uppfattning inte kunnat välja och vraka bland jobben, och att den osäkra situationen som frilansare gör att de känner att de måste ta jobb som ligger på gränsen till det de själva anser vara etiskt klandervärt. Samtidigt menar de, och även andra journalister som skriver i företagstidningar, att denna typ av journalistik (för de framhåller att det är sin journalistiska kompetens de använder i denna typ av jobb) kan vara ”snarlika” redaktionella texter, och i vissa fall till och med hålla en högre kvalitet än vanliga journalistiska texter. Detta diskuterar även en intervjuperson som ofta arbetar med att göra företagstidningar. Detta antyder att kvalitén på redaktionella texter i lokaltidningarna håller på att urvattnas, och att tid och pengar saknas för faktakontroll och dylikt som skulle öka journalistikens kvalitet

och trovärdighet. En sak som flera av dem nämner är att det idag är mycket lätt för informationsavdelningar att få ut sitt budskap i pressen. Frågan är om den allt hårdare ekonomistyrningen av pressen, samt att kvalitetskraven på journalistiken tycks bli lägre, blir ett hållbart argument för att arbeta med journalistikliknande information, då skillnaden mellan denna och den traditionella journalistiken minskat.

De två journalister som berättade om att de gjort reklamjobb (det rör sig om ett reklamjobb per person under fleråriga karriärer) resonerade delvis olika om detta. Kärnan i resonemangen handlar om trovärdighet och hur denna ska kunna bibehållas. Intervjuperson nummer fem kritiserar synen på journalistens integritet, och att den skulle sitta i att man vägrade göra reklamjobb. Han menade att trovärdigheten inte sitter där, utan någon annanstans:

IP5: Nä, men det som är ifrågasatt är ju journalistens integritet, och om man då gör reklamjobb så kan man inte funka som journalist, brukar väl argumentet vara. Men... som sagt, nej jag tycker trovärdigheten sitter i nåt helt annat, det är vidare, men det blir för långt att gå in på det. Men trovärdighet som journalist det bygger man upp på ett helt annat sätt tycker jag.

I: Hurdå, genom att?

IP: Ja, vara trovärdig mot sina läsare eller lyssnare.

I: Vara trovärdig mot sig själv, också?

IP: Jo, naturligtvis. Ja, men man måste bygga relation med sin publik tycker jag det är väl det det handlar om. Medan andra är så fokuserade på att aldrig göra ett reklamuppdrag och tror att de har vunnit trovärdighet genom det, men så är det inte. [Nä] Tycker jag. [---] Men jag tycker det beror på innehållet och vad det är för någonting. [...] Det har mycket med det att göra. [...] Det är klart om man förknippas med produkter så blir det ju konstigt när man sen ska granska det, det går ju förstås inte.

I: Om du sen ska granska produkten då går det inte?

IP: Ja, nej då måste jag ju stå fri ifrån dem. [Mm] Så då går det inte.

I: Så då får man dra en linje där istället?

IP: Ja, det är klart om du har för mycket reklamuppdrag så det blir många linjer att dra så kanske det blir lite trassligt, det är väl kanske det.

Trovärdigheten bibehålles alltså inte i första hand genom att tacka nej till reklamuppdrag, utan genom att dra en gräns mellan att göra reklam för en produkt, och att kritiskt granska den. Man kan göra det ena, men inte båda. Detta är det vanligaste resonemanget hos intervjupersonerna. Sen kopplas även trovärdigheten samman med vad man personligen kan ”stå för” eller inte. Etiskt klandervärda

produkter eller tjänster hade de vägrat göra reklam för. Intervjuperson nummer nio menar dock tvärt emot ovanstående citat (och de flesta andra intervjupersonerna) att man måste stå fri från lojaliteter, genom att om det är nödvändigt kritiskt granska det man tidigare gjort reklam för:

IP9: Så skriver jag om ett företag och det ska va i positiv bemärkelse så tar inte jag med mig det här om jag sen ska intervjua det företaget från någon annan vinkel [Ja] för någon annan.

I: Men om det är så att du gör, om man säger att du skulle göra någonting om ett lite företag, säg ett smyckeföretag att du presenterar det i ett annonsblad eller du intervjuar den här designern, det ska va positivt. [Mm] Och sen blir det kanske ett halvår senare en skandal [Mm] kring detta företag, då skulle du ändå kunna gå dit och försöka, ja det blir i mer negativ dager då [Mm] att du skulle känna att du kunde göra det, liksom?

IP: Det hade inte varit roligt, men jag hade gjort det. [Ja] För att det värsta man kan göra som journalist det är att knyta personliga kontakter.

Denna gränsdragning mot att knyta personliga kontakter och på så vis skapa lojalitetsband är genomgående i denna persons liv. Personen menar att journalistrollen gjort att hon numera tänker sig noga för och avstår från nya vänskapsband. Detta för att inte riskera att den nya vännen hamnar i blåsväder och utsätts för mediernas granskning. En intervjuperson som arbetar som recensent resonerar på ett liknande vis, och avstår från vänner inom den sektor hon som journalist ska bedöma. Detta visar att etiska gränsdragningar kopplade till den personliga integriteten kan göras även mot annat än uppdrag. En frilansjournalist som är den i mitt material som visar störst likheter med Torsten Thuréns (1988) idealtyp ”skjutjärnet” menar att han är vän och kamrat med alla men inte låter sig hindras av dessa vänskapsband när det gäller att ”avsätta” någon:

IP7: Och jag har aldrig nånsin gjort, visst jag är rätt social och folk säger saker till mig i förtroende men jag har inget förtroende med folk [Nä] utan mitt förtroende är med läsarna. Och alltid, det jag vet har jag skrivit ner, för det är läsarna jag är lojal mot, ingen annan. Och då har det blivit: Fattar du inte vilka konsekvenser? Jo, visst nog fattade jag det men jag skrev det ändå, sa jag. Jag sköter mitt jobb, punkt slut bara.

Intervjuperson nummer sju och intervjuperson nummer nio visar här på stora likheter i sina resonemang. Deras ideal, som de också lever efter, är att stå fri från lojaliteter så långt det är möjligt. Intervjuperson nummer nio och den intervjuperson som arbetade

som recensent avstår från vissa vänskapsförbindelser då dessa lojalitetsband skulle kunna påverka deras integritet som journalist. Detta är en personlig etik som påverkar privatlivet.

Intervjuperson nummer tio visar i följande citat att han sätter sin trovärdighet som granskande journalist före uppdrag som informatör. Han menar dock att han kan göra mindre jobb åt kommun- eller företagstidningen, vilket han menar skiljer sig från att vara informatör. Som informatör blir han talesman för en organisation, vilket skulle skada hans trovärdighet och hans position att kritisera denna organisation:

IP10: Jaa, om jag då skulle ta ett halvtidsjobb som informatör på kommun. [Mm] Och kommunens verksamhet det är ju den största verksamheten vid sidan av storföretaget. Det skulle inte gå ihop, jag kan inte va informatör på kommun *eller* storföretaget på halvtid. [Mm] Det är en sak att jag jobbar åt deras veckoblad, på... inte löpande basis men jag får uppdrag och så gör jag uppdrag, där har jag ju möjlighet då, om jag skulle tycka att det vore fel då kan jag ju säga stopp, men om jag skulle ta typ en halvtidsanställning på kommunens informationskontor, då har jag ju lojalitet mot den arbetsgivaren också. [Mm] Enstaka jobb kan jag ju göra åt kommunen, det är ju inga problem. Det har jag gjort också, deras olika informationsmaterial som jag har gjort. Det kan jag göra, det har jag inga problem med, men däremot så kan jag inte, jag kan inte ta en deltidsanställning på kommunen, ett fast löpande uppdrag att rapportera om kommunens framgångar si och så. Jag tror att det känner man ganska naturligt att om man ska kunna behålla sin trovärdighet som skribent på lokaltidningen så finns det vissa saker som jag inte kan. Jag menar frilans betyder ju legosoldat, man säljer sin, det är ju inte bara ett jobb, man säljer sin lojalitet. Det är många jobb som jag har gjort där jag får reda på information som jag inte [Mm] som jag inte får föra vidare. Därför att jag råkar befinna mig på den platsen och hör diskussionen. Men den informationen kan jag inte då nyttja, som journalist. Jag hörde att de snackade om det och det. För att om jag har ett jobb åt en arbetsgivare så måste jag vara lojal mot den arbetsgivaren. Och skaffar jag då, har jag då ett kontinuerligt jobb åt den arbetsgivaren då får jag till sist så mycket lojaliteter, då blir jag på nåt sätt uppbounden, blir ofri som skribent.

Som frilansande skribent blir man lojal mot uppdragsgivaren, och den information som man får i dennes tjänst kan man inte använda i sin roll som granskande journalist. Intervjupersonens etiska ställningstagande blir då att tacka nej till uppdrag som skulle göra honom ofri som skribent. Det blir svåra gränsdragningar, som ytterst befinner sig på ett personligt plan, även här har alltså professionsetiken lämnats för en individuell handlingsetik.

Gränsdragningar görs alltså på ett personligt plan, i etiska resonemang som frilansjournalisterna för med sig själva. Ibland får etiken stryka på foten för den personliga överlevnaden som företagare. Även om olika gränser dras, tycker jag mig se en övergripande etisk princip i de skilda resonemangen: Integriteten som journalist. Detta kunde ju även ses i spelreglerna, även om det var luddigt uttryckt och det därmed är upp till den enskilde att bestämma vad integriteten består i. Denna journalistiska integritet bibehålls både genom isärhållande (vilket är det vanligaste sättet), eller genom att man inte skapar lojalitetsband till uppdragsgivare eller andra intressenter.

Först kommer överlevnaden, sedan etiken

Det var några av intervjupersonerna som hade tagit uppdrag som de inte kände sig helt bekväma med. Det tycks som att situationen frilansjournalisterna befinner sig i, där de är ansvariga för den egna, och i många fall även familjens försörjning, gör att de ibland måste tänja och töja på den personliga etiken. Intervjuperson nummer fyra sammanfattar på ett bra sätt samtliga intervjupersoners inställning till reklam- och informationsuppdrag, även om de alla som jag visat gör egna etiska gränsdragningar angående vad de kan tänka sig att ta för uppdrag:

IP4: Och det är ju det man brukar säga när man pratar om journalistisk etik och såna saker, den viktigaste etiken nu för mig det är ju att försörja mig. Att liksom *inte*, se till att, jag menar om jag gör annonstidningar, informationstidningar och företagstidningar det är ju liksom inte den här traditionella journalistiken så att, men det viktigaste är ju att jag ser till att jag klarar mig så att inte samhället behöver ta hand om mig. [Mm] Det tycker jag liksom är en viktig etik. Sen är det ju så, när man ska komma med i frilansklubben och bli frilansjournalist i förbundet, då ska du ju jobba minst femtio procent med traditionell journalistik och så ska du ha en viss inkomst, jag vet inte om den är så hög, alltså så det är väldigt höga krav för att du ska komma med, va. Och då sa jag vid nåt tillfälle att jamen då får ni utesluta mig, det är ju långa perioder där jag gör inte alls *nån* traditionell journalistik alltså, det är den här sortens tidningar och det är medieutbildningar och det är, men alltså så är det ju har man väl kommit med kan man ju hålla på med lite av varje. [skratt] Och så är det, många frilansare det är ju på ett sätt, det är ju inte att man som frilansare väljer att göra så utan det är ju enda sättet att på nåt sätt klara sig och få intäkter. För ofta är det också så att de här specialtidningarna där kan man alltså få betalt enligt

frilanskonventionen mycket bättre än man kan få, alltså många redaktioner är ju otroligt dåliga på att betala.

På ett likartat sätt resonerar intervjuperson nummer sju i citatet nedan:

IP7: För det är nummer ett för mig att ha ansvar över det jag gör, jag har ett arbete att sköta. [Mm] Och A och O i mitt arbete är ju faktiskt att ta in pengar. [Mm] Jag har ju skapat ett arbetstillfälle till.

I: Till dig själv. [skrattar]

IP: Ja, men då är det ju någon annan som fått tagit mitt jobb istället som anställd. [Mm] Så jag har skaffat ett arbetstillfälle till i Norrbotten, jag har startat ett företag till i Norrbotten och det är jag stolt över, det tycker jag är bra gjort.

Här anknyts även till entreprenörskapsdiskursen i resonemanget om skapandet av arbetstillfällen (speciellt i Norrbotten) som något bra, något att vara stolt över. Att det för många blir svårt att överleva som frilans på enbart redaktionellt och journalistiskt arbete tycks ha strukturella orsaker, då rent journalistiska artiklar till lokaltidningarna betalas mycket dåligt. Detta till skillnad från olika typer av bilagor, som har sin egen reklambudget och så att säga kan bära upp sig själva ekonomiskt. Detta tycks dock mest märkbart för de journalister som främst arbetar på den lokala marknaden. Den journalist som inte berättade om att hon utfört informationsarbete arbetade mestadels för rikstäckande media.

IP4: Det är ju otroligt svårt att leva som, alltså vara frilansare och göra nyhetsgrejer och göra traditionell journalistik, det är ju nästan ingen som klarar av, att leva på det. [Mm] Tyvärr alltså. Därför att man tycker ju, när man har skurit ner på redaktionerna så borde det finnas utrymme för frilansmaterial men de, alltså de har ju mycket sånt där byråmaterial som de då har abonnerat på och så använder de det så och så betalar de inte, vill de inte kosta på att köpa in annat.

Det byråmaterial som intervjupersonen hänsyftar på är material från TT Spektra, som erbjuder t.ex. kulturmaterial till en billig penning. Lokaltidningarna i Norrbotten är fulla av denna typ av material.

En av intervjupersonerna diskuterar utförligt frilansjournalistens särskilda roll i och med att hon står fri från vissa band, och därmed kan göra andra etiska ställningstaganden än en anställd journalist på en redaktion. Han diskuterar ett fall där

en lokaltidning startade en nyhetsbyrå som åtog sig att göra tidningar som presenterade verksamheter, där samma personer kunde få arbeta som sedan skulle granska dessa verksamheter journalistiskt. Han resonerar i citatet kring vad som skulle hända om han själv skulle agera på samma sätt:

IP4: Ja, men om jag ena dan gjorde en tidning om en verksamhet [Ja] beställd av dem och skrev i den och så dan därpå kom upp på lokaltidningen och ville sälja en artikel, en nyhetsartikel om någonting där, alltså då skulle de be mig fara åt helvete [Ja] med all rätt alltså. [Ja] Därför man kan ju inte göra, man kan ju inte göra både och, alltså. Alltså jag kan hävda att jag kan göra nyhetsartiklar åt lokaltidningen [Ja] och jag kan göra informationstidningar och reklambilagor men jag kan liksom inte göra, jag kan inte göra om samma sak på båda sätten. [Nä] Men som frilansare kan jag ju styra det, men den där ordningen de [anställda journalisterna, min anm.] hade med den där nyhetsbyrån det var att de blev liksom ålagda nu ska du göra en bilaga och nu ska du dit och recensera och granska det de gör.

I: Och de kunde kanske inte riktigt säga ifrån?

IP: Alltså de...

I: Men de har rätt att vägra ett uppdrag.

IP: Jo, just det.

I: Men i praktiken kanske man inte vill göra det?

IP: Nää.

Intervjupersonen menade att framförallt många av de yngre anställda journalisterna hade en svag ställning mot redaktionsledningen och därmed inte kunde vägra att ta dessa uppdrag där olika roller riskerade att blandas samman.

Den personliga etikens konsekvenser

Enligt min analys resonerar och handlar intervjupersonerna ofta utifrån etiska ställningstaganden. Under intervjuerna resonerade de kring olika uppdrag och gjorde gränsdragningar mellan vad som var acceptabelt och inte. Under sin yrkesutövning hade några av dem ibland tummat på dessa gränser, men löst detta på olika sätt, t.ex. genom att inte stå med sitt namn under de texter de själva skrivit men som sedan ändrats av andra så att de inte kunde stå för dem, eller att ta mer betalt för etiskt tvivelaktiga uppdrag. Som frilansjournalist befinner man sig i en annan situation än den anställde journalisten, mer fri, men också mer utsatt. Flera av intervjupersonerna

berättar om olika typer av ställningstaganden som lett till personliga konsekvenser, en del till förlust av jobb. Det är ibland detta ställningstagande som indirekt påverkat att de sedan blivit frilansar. Inom narrativ teori och livsberättelseforskning talar man ofta om vändpunkter. Dessa är kriser eller avgörande händelser livet då saker ställs på sin spets, ”då en individs karaktär avslöjas eller blottläggs” (Johansson 2005: 319). Dessa kallas med ett annat ord för epifanier. Ett näraliggande begrepp hos Giddens är ”fateful moments”:

At fateful moments, individuals may be forced to confront concerns which the smooth working of reflexively ordered abstract systems normally keep well away from consciousness. Faithful moments necessarily disturb routines, often in a radical way. An individual is thereby forced to rethink fundamental aspects of her existence and future projects. (Giddens 1991: 202f)

Exempel på fateful moments är födelse och död, giftermål, val av yrke etc. Jag menar dock att vissa av journalisternas ställningstaganden också skulle kunna räknas som ödestillfällen där allt ställs på sin spets. Nedan följer några vändpunkter i arbetslivsberättelserna som är kopplade till etiska ställningstaganden.

Vändpunkt 1: går från redaktionen och får aldrig komma tillbaka

En nyutexaminerad journalist får ett semestervikariat på en tidning där det pågår en konflikt mellan ledningen och de anställda. En natt kommer styrelseordföranden in och säger åt nattchefen att lämna ifrån sig nycklarna och lämna redaktionen. Då gör intervjupersonen något hon än idag är stolt över. Hon säger att då går jag också, och efter travar sju grafiker. Som konsekvens blir hon sedan stämplad som revolutionär och har svårt att få jobb.

Vändpunkt 2: konfrontation med chefen

En äldre journalist har fått en provanställning på en facktidskrift. Här finns en chef som är mycket kontrollerande. Detta är inget journalisten tänker stå ut med så han konfronterar chefen kring några specifika frågor för att ”testa” honom, och som konsekvens får han sparken.

Vändpunkt 3: vill inte vara chef

En journalist arbetar som chef på ett medieföretag. Detta företag är föremål för stark ekonomistyrning och neddragningar. Chefsjobbet innebär att genomföra organisationsförändringar, och journalisten kommer längre och längre bort från själva verksamheten. Till sist får han nog och säger upp sig, och går därmed från en välbetald tillsvidareanställning till en osäker frilansstillvaro.

Vändpunkt 4: kritisk mot ledningen

En journalist har efter utbildningen arbetat för en lokaltidning. Denna lokaltidning har sålts till ett stort medieföretag och fått en ny ledning. Denna ledning har journalisten, och många med honom, ingen respekt för. Han ser också hur journalistiken försämrats. Journalisten är kritisk mot ledningen, konfronterar chefen, och säger till slut upp sig mot ett avgångsvederlag. I och med detta är banden till redaktionen också avskurna, och journalisten kan inte räkna med frilansuppdrag därifrån. Han börjar sin frilansstillvaro på noll.

Den typ av konflikter och turbulens inom medieföretagen som kan ses i några av vändpunkterna beskrivs även av Inger Orre (2001). Det tycks inte ovanligt att journalister hamnar i konflikt med ledningen, och ofta är det en förändringar i journalistiken som leder till konflikt. Dessa berättelser som framförallt förekom bland de äldre journalisterna (över 50 år) i mitt eget material tolkar jag som starka ställningstaganden som är förbundna med journalistrollen. De känner behov av att vara rakryggade, ta ställning men också att ta konsekvenserna av detta. Flera av intervjupersonerna berättar om den stolthet de fortfarande känner för att de tog konsekvenserna av sina egna etiska ställningstaganden.

Andra vändpunkter som inte kan kopplas till etiska ställningstaganden, men däremot till andra personliga livsval, är den journalist som bestämde sig för att flytta tillbaka till den nordliga hemstaden efter flera år i exil, och den informant som valde att bli frilans efter att första barnet fötts, för att slippa veckopendla.

Perspektiv, fördjupning och ökad kunskap

Några av intervjupersonerna menade att erfarenheten av informationsarbete i en speciell bransch eller sektor fördjupat deras perspektiv och numera är en styrka i deras arbete som journalist efter att de lämnat den branschen. Via de insikter de fått i informationsarbetet menar de att de står starkare i sin granskande eller kritiska roll som journalist. Detta antyder också att det vanliga journalistiska (nyhets)arbetet sällan leder till fördjupning och att informationsarbetet kan erbjuda detta. Intervjuperson nummer sex har baserat hela sin frilanskarriär på att vara expert inom det område där han tidigare arbetade som informationschef. Intervjuperson nummer åtta menar att arbetet inom sektorn gett henne självförtroende nog att vara ”förmäten”, dvs. ta sig själv och sina åsikter på allvar, som kritiker och recensent:

IP8: Jag tycker att jag ger mig själv den rätten när det gäller liksom strukturer och organisationer och folk som tycker det ena och det andra, att kunna gå ut med full kraft och säga så här tycker jag, och jag vet att så här fungerar det. [Mm] Det du pratar om nu det är fria fantasier. [skratt] Nämen för det är inte bara någonting jag hört utan det är någonting jag upplevt. [Mm] Det är kanske inte någon annan som ser det så men för mig så har det betydelse för jag har egna erfarenheter av att jobba i sektorn. Veta allt det här, hur det ser ut och så där. Det är ju sakkunskap.

Intervjuperson nummer tre har varit informationschef på ett stort företag, och menar att detta gett honom inblick bakom kulisserna, och av att vara motpart till journalisterna. Rollerna som journalist och informatör blir här både motparter och som två sidor av samma mynt, då arbetet som informatör förutsätter erfarenheten att jobba som journalist, och informationsarbetet ger ökade insikter som sedan kan användas i arbetet som journalist.

IP3: Säg nu att man har en karantän på sex månader... om sex månader skulle jag kunna vara fri från [företaget] och [branschen] över huvud taget. Vem skulle veta mer om [företaget] och [branschen] bland journalisterna i Sverige än jag? [Ja] Det finns en kollega på [tidning], vi gick in i den här branschen ungefär samtidigt. Så att jag skulle kunna...

I: Vadå?

IP: Jaa... Jag skulle kunna skildra [branschen] på ett helt nytt sätt. Om sex månader. Som murvel. [Ja] Det är en möjlighet. [Joo]

Denna intervjuperson drivs mycket av sin längtan efter mer kunskap, och det tycks som om arbetet som informatör varit en av strategierna för att nå ytterligare kunskap. Det är viktigt att påpeka att denna typ av erfarenhet kunde ses i enbart tre av intervjuerna, men jag anser ändå att det är ett viktigt perspektiv i sammanhanget, då fördjupning kan vara en möjlig drivkraft till att söka sig mot informationsarbete. Detta bör dock undersökas genom ytterligare forskning.

Avslutning

Min analys visar att de intervjuade frilansjournalisterna för etiska resonemang, är rakryggade och tar ställning, men att de flesta av dem ibland arbetar med annat än ren journalistik. Några av dem arbetar till och med större delen av sin tid med saker som befinner sig i gränslandet mellan journalistik och information, som reklamfinansierade bilagor, annonstidningar, företagstidningar etc. Informanterna menar att det är svårt att överleva som frilans på annat sätt. Medieföretagen är snåla mot frilansarna, och det är köparens marknad, medan andra företag och organisationer är beredda att betala för utfört arbete. Frilansarna befinner sig ofta i en ekonomiskt utsatt situation, och tackar då ja även till så kallade ”brödfödejobb”, ibland för att kunna ägna sig åt mindre välbetalda men på andra sätt mer tillfredsställande jobb, eller eget kreativt arbete i form av t.ex. skönlitterärt skrivande. Några av dem menar dock att många av de jobb som befinner sig i gränslandet mellan information och journalistik ingalunda är sämre journalistik än t.ex. lokaltidningarnas. Anledningarna till att journalister engageras för informationsarbete är pga. de journalistiska färdigheter de besitter och den kunskap de har om journalistiken och mediebranschen. Kärnan i hur journalisterna i mitt material ser på sin yrkesroll är förmågan att berätta, förklara och förmedla på ett sätt som alla kan förstå. Detta är färdigheter som efterfrågas i informationsbranschen, och det gör att informationsarbetet för den enskilda journalisten har stora likheter med hur hon ser på sitt uppdrag som journalist.

Min analys visar att en individuell etik ersatt professionella principer hos de intervjuade frilansarna. Informanterna visar på en hög grad av reflexivitet (Giddens 1991) då de resonerar kring de egna etiska gränsdragningarna. Syftet med

gränsdragningarna är alltid att bevara den enskilda journalistens integritet och trovärdighet. Enligt Giddens strävar människor i det senmoderna efter ett sammanhängande narrativ. På samma vis som jag tidigare hävdade att det finns en journalistikdiskurs, som framförallt får sin mening inom journalistikens diskursordning, finns det ett journalistiskt narrativ. Det är detta som utmanas av narrativet om företagaren. Journalisten är rakryggad, kritisk, har integritet och står fri från alla band. Det är denna berättelse om det journalistiska självet som hålls intakt via gränsdragningarna. På samma vis som en individuell etik ersatt professionella principer har en journalistisk yrkesroll glidit in i och i vissa fall övergått i en företagidentitet. Bland en av informanterna så till den grad att han starkt funderade på att lämna journalistiken för att satsa på en helt annan typ av företagande.

Referenser

- Atkinson, Robert (1998): *The Life Story Interview*, Qualitative Research Methods Series 44, Thousand Oaks: Sage.
- Bivins, Thomas (2004): *Mixed Media: Moral Distinctions in Advertising, Public Relations, and Journalism*, Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Publishing.
- Börjesson, Britt (2007): ”Namnpublicering – en fråga om offentligt och privat” i Asp, Kent (red.): *Den svenska journalistkåren*, Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Göteborgs universitet.
- Ekström, Mats & Stig Arne Nohrstedt (1996): *Journalistikens etiska problem*, Stockholm: Rabén Prisma.
- Foucault, Michel (1993): *Diskursens ordning*, Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Giddens, Anthony (1984/2008): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge: Polity Press.
- (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Stanford: Stanford University Press.
- Glaser, Barney & Anselm Strauss (1968/2008): *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, New Brunswick: Aldine Transaction.
- Johansson, Anna (2005): *Narrativ teori och metod: Med livsberättelsen i fokus*, Lund: Studentlitteratur.
- Löfgren Nilsson, Monica (1999): *På Bladet, Kuriren och Allehanda: Om journalistiska ideal och organiseringsprinciper i den redaktionella vardagen*, Avhandling, Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Göteborgs universitet.
- Maynes, Mary Jo, Jennifer Pierce & Barbara Laslett (2008): *Telling Stories: The Use of Personal Narratives in the Social Science and History*, Ithaca: Cornell University Press.
- Melin, Higgins, Margareta (1996): *Pedagoger och spårhundar: En studie av svenska journalisters yrkesideal*, Licentiatuppsats, Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Göteborgs universitet.
- Murdock, Graham & Janet Wasko (red.) (2007): *Media in the Age of Marketization*, Cresskill: Hampton Press.
- Nygren, Gunnar (2008): *Yrke på glid: Om journalistrollens de-professionalisering*, Stockholm: Institutet för mediestudier.
- Orre, Inger (2001): *Reporterskap: Äventyr, irrbloss, dygder*, Avhandling, Kungliga tekniska högskolan (KTH).
- Ottosen, Rune (2004): *I Journalistikkens grenseland: Journalistrollen mellom marked og idealer*, Kristiansand: IJ-forlaget.
- Svenska journalistförbundet (SJF): ”Spelregler för press, radio och TV”, URL (tillgänglig 2009-06-29):
http://www.sjf.se/portal/page?_pageid=53,38437&_dad=portal&_schema=PORTAL
- Thurén, Torsten (1988): *Ljusets riddare och djävulens advokater*, Stockholm: Tidens förlag.

ⁱ Uttalandet tolkar jag som paradoxalt, då denna intervjuperson, vilket kan ses längre fram i rapporten, själv tagit informationsuppdrag och uppdrag som gränsar mot ren textreklam. Jag analyserar detta som att denna intervjuperson anknyter till motstridiga diskurser, eller till och med etiker.

ⁱⁱ Enligt personliga samtal med yngre journalister, jag har dock ingen empiri som stödjer detta men tycker detta vore en sak för framtida forskning. Utlasning; personer blir av med sitt arbete då viss tid gått då Lagen om anställningsskydd (LAS) i annat fall skulle gett dem en tillsvidareanställning.

ⁱⁱⁱ Materialinsamling pågår fortfarande, och jag kommer i fortsättningen att sträva mot en mer jämn könsfördelning.

^{iv} Denna information har förändrats pga. anonymitetskravet.

^v Detta kan dock ha varit en missuppfattning från min sida, och jag ska diskutera detta ytterligare med intervjupersonen i fråga.